

ODNOS »FILOZOFIJSKOG VJEROVANJA« I OBJAVLJENE RELIGIJE KOD KARLA JASPERSA

Josip OSLIĆ – Danijel TOLVAJČIĆ, Zagreb

Sažetak

Članak analizira Jaspersovu ideju »filozofijske vjere« i njezin odnos prema religiji. Iako nije napisao knjigu koja bi se izričito bavila filozofijom religije, njegova se filozofija, u određenom smislu, može označiti kao »Religionsphilosophie«. Jaspersovu se filozofiju ne može okarakterizirati kao kršćansku filozofiju, ali očito je kako postoje određene analogije između kršćanstva i njegove filozofijske vjere. »Filozofijska vjera« jedan je od ključnih Jaspersovih filozofijskih koncepata, a predstavlja *treći put* između isključivosti religija i empirijskih znanosti.

Jer ne želi biti niti naprosto konfesionalna »vjeroispovijest«, i samu sebe razumije kao apel za čovjekovu slobodu, filozofijska se vjera ne može ispovijedati u definiranim stavovima, ali se može izreći u stavovima – »filozofijskim sadržajima vjerovanja«. Pet je temeljnih stavova: »Bog jest«, »opstoji bezuvjetni zahtjev«, »čovjek je konačan i nedovršiv«, »čovjek može živjeti pod Božjim vodstvom«, »svijet ima iščezavajući opstanak između Boga i egzistencije«.

Ti sadržaji nisu obvezno znanje, već radije svaki od njih ima svoj izvor u osobnom iskustvu egzistencije – izvor su čovjeke slobode. Stoga su, prema Jaspersovu mišljenju, u suprotnosti s konfesionalnim religijama. Kao posljedica te suprotnosti, odnos se filozofijskog vjerovanja i objavljene religije može karakterizirati kao »borba«: filozofijska se vjera bori protiv religijskog zahtjeva za isključivošću, a za istinsku »biblijsku religiju« (kako je Jaspers razumije).

Biblijska je religija (integrirana u filozofijsku vjeru) Jaspersu mnogo više od crkvenog kršćanstva koje on izričito odbacuje. U kršćanstvu se polog vjere smatra apsolutnom, isključujućom istinom. U filozofijskoj je vjeri istina skrivena, a čovjek je slobodan od religijskih dogmi.

Ključne riječi: Karl Jaspers, kritika religije, filozofijska vjera, religijska vjera, egzistencija, transcendencija.

Uvod

U Jaspersovu opusu značajno mjesto zauzima kritika religije, osobito u njegovoj kasnijoj, poslijeratnoj fazi.

Sören Holm u izvrsnoj studiji pod nazivom »Jaspersova filozofija religije«¹ smatra Jaspersa jednim od najznačajnijih suvremenih filozofa religije. Holm naglašava kako je bitan dio (»an essential part«) njegove filozofije upravo filozofija religije, štoviše: »iako nije napisao nijednu knjigu pod tim imenom, mi si uzimamo za pravo smjestiti ga među vodeće filozofe religije našeg vremena«. Iako nema nekakvu određenu filozofiju religije izdvojenu od cjeline, njegova je filozofija u cjelini »*Religionsphilosophie*«.

Religija je, kao i filozofija uobličena u ono što Jaspers naziva filozofijskim vjerovanjem, jedna od mogućnosti ozbiljenja čovjekova bitka. Poradi toga, intencije se Jaspersove filozofije i religije u određenoj mjeri preklapaju.

Osobito je postao svjestan određenog »preklapanja sadržaja« između njegove filozofije i religije nakon jednog znakovitog događaja o kojemu svjedoči u »*Filozofskoj autobiografiji*«: »Poslije jednog predavanja o metafizici (1927. – 1928.) prišao mi je na kraju jedan katolički svećenik kako bi mi se zahvalio kao slušatelj i izrazio svoje slaganje s onim što sam pričao: 'Imam samo jedan prigovor – najveći dio onoga o čemu ste govorili, tiče se, po našem mišljenju, teologije.' Te riječi pametnog i uvjerljivog mladog čovjeka mene su iznenadile. Bilo je očigledno: ja govorim o stvarima koje drugi smatraju predmetom teologije, govorim o njima ne kao teolog, već kao filozof.«²

Taj je aspekt Jaspersove misli prisutan osobito u djelima *Der philosophische Glaube*³ (*Filozofijska vjera*) i *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*⁴ (*Filozofijska vjera s obzirom na objavu*), gdje on promišlja o fenomenu objavljene religije kojoj suprotstavlja vlastiti koncept »filozofijskog vjerovanja«.

Polazište Jaspersove kritike religije postaje pitanje: *Kako se odnose filozofijsko vjerovanje, koje je izraz čovjekove slobode, i objavljena religija, koja pretendira na apsolutnu istinu?* U kojoj su mjeri te dvije vjere slične ili čak kompatibilne, a u čemu se razlikuju?

U ovoj se studiji pokušava analizirati odnos dviju vjerâ s osobitim naglaskom na razumijevanju religije iz pozicije filozofijskog vjerovanja.

¹ Sören HOLM, »Jaspers' Philosophy of Religion«, u: Paul Arthur SCHILPP (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers* (dalje: *The Philosophy of Karl Jaspers*), Tudor Publishing Company, New York, 1957., str. 667–692, ovdje str. 667. Veličina se njegove filozofije religije, između ostalog, očituje u tome što je to prvotno »filozofija«, a ne pûki uvod u teologiju. Istog je mišljenja i Werner SCHÜSSLER, »Der absolut transzendente Gott. Negative Theologie bei Karl Jaspers?«, u: *Jahrbuch der Österreichischen Karl-Jaspers – Gesellschaft*, V, (1992.), str. 24–47, ovdje str. 25.

² Karl JASPERS, »Philosophical Autobiography«, u: *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 77.

³ ISTI, *Der philosophische Glaube* (dalje: *PhG*), Piper & Co. Verlag, München, 1963.

⁴ ISTI, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung* (dalje: *PhGaO*), Piper & Co. Verlag, München, 1963.

1. O ideji »filozofijske vjere« i njezinim sadržajima

»*Filozofijska vjera*« (der philosophische Glaube) jedan je od ključnih pojmova Jaspersove filozofije kojemu je posvetio i istoimeni *programatski spis*.⁵ Ona je *treći put* između isključivosti religijâ i empirijskih znanosti; štoviše temelj je njegova mišljenja.⁶ Cjelokupna se Jaspersova filozofija ustvari ostvaruje kao filozofijska vjera. Ona proizlazi upravo iz pokušaja spašavanja vlastitosti one filozofije koja ne pristaje na to da bude poništena u alternativi između kršćanskog »Krista« s jedne, i »nihilizma« s druge strane.

Za razliku od religijske, filozofijska vjera nema čvrstu poziciju, već je »*leb-deća*«, ne inzistira na fiksiranju vlastitih pretpostavki: »Filozofijsku vjeru valja negativno okarakterizirati: ona ne može postati ispovijest. Njezina misao ne postaje dogma. Filozofijska vjera ne poznaje čvrsto stajalište pri nečemu što je objektivno konačno u svijetu, zato što ona svoje stavove, pojmove i metode samo koristi ne podčinjavajući im se.«⁷ Njezin je sadržaj meta-predmetan; kao predmet i sam uvijek iznova iščezava: »Subjektivno, vjera je način na koji je duša izvjesna u pogledu svojeg bitka, izvora i cilja, bez dovoljnih pojmova. Objektivno, vjera se iskazuje kao sadržaj koji, kao takav, ostaje u sebi samome nerazumljiv, štoviše, ponovno iščezava kao samo predmetna.«⁸ Ali, ona ipak nije svediva na pûki doživljaj ili neposredni uvid već se može definirati kao »uočavanje bitka iz izvora putem posredovanja povijesti i mišljenja«⁹. I više od toga, ona je *apel za ostvarenje čovjekovog samobitka*. Kurt Salamun ovako određuje Jaspersovu filozofijsku vjeru: »Ovo vjerovanje nema objektivno sigurnog dokaza o opstanku transcencije i nije vezano za obrede, Crkve, svećenike i teologe koji pretendiraju biti interpretatori Božje objave. Filozofijska vjera je optimističko vjerovanje koje uključuje povjerenje u mogućnost slobode i humanosti kao i u opstanak metaempirijske dimenzije bitka (transcencije, Boga, Obuhvatnog). Ona ne proglašava ni apsolutnu sigurnost posjedovanja konačne istine ni apsolutno istinsko znanje ove dimenzije bitka.«¹⁰

⁵ Prvo izdanje izašlo je 1948. godine. Ovaj programatski spis ustvari čini šest »gostujućih predavanja« koja je Karl Jaspers godinu dana ranije održao na poziv Slobodnog akademskog zavoda i Filozofsko-povijesnog fakulteta Sveučilišta u Baselu.

⁶ Usp. *PhG*, str. 10.

⁷ *Isto*.

⁸ Karl JASPERS, *Philosophie: I.: Philosophische Weltorientierung, II.: Existenzhellung, III.: Metaphysik* (dalje: *Ph*, a pojedini se svesci navode redom – *Philosophische Weltorientierung* kao I., *Existenzhellung* kao II., a *Metaphysik* kao III.), Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg – New York (4. nepromijenjeno izdanje), 1973., I. II., str. 279.

⁹ *PhG*, str. 16.

¹⁰ Kurt SALAMUN, »Karl Jaspers«, u: Edward CRAIG (ur.), *Routhledge Encyclopedia of Philosophy*, sv. V (dalje: *RouthEncPhil V*), Routhledge, New York – London, 1998., str. 80–84, ovdje str. 81.

Riječ je o filozofijskom odgovoru na najnužniju čovjekovu potrebu da vjeruje; za koji je potrebna i *potvrda*, ostvarenje u povijesnosti vlastite egzistencije. I upravo zato što je povijesna, konkretno ostvarena u jednom trenutku, ona je slobodna od svake apsolutizacije i dogmatizacije. *Filozofijska je vjera slobodna, povijesna i uvijek u nastajanju.*

Kao takva, prisutna je u slobodnim filozofirajućim pojedincima od početaka svijeta i čovjeka.

U djelu *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte (O izvoru i cilju povijesti)*¹¹, Jaspers donosi tri »temeljne kategorije vječnog vjerovanja« (»Grundkategorien ewigen Glaubens«):

1. *Vjera u Boga* (»der Glaube an Gott«)¹² kao realizacija odnosa s transcencijom. Pojam »transcendencija« u Jaspersovoj filozofiji označava ono *nepredmetno, apsolutno*, štoviše, prema nekim autorima čak i *božansko*.¹³ Transcendencija je nesvediva na kategorije; nešto je nepredmetno, i stoga o njoj nije moguće nikakvo znanje. Poradi toga, ona može biti samo predmet vjerovanja, i to filozofijskog. Ipak, ona mogućoj egzistenciji progovara jedino putem šifri,¹⁴ a čovjeku se kao mogućoj egzistenciji pokazuje kao *izvor* njegove slobode i oslonac. Može se reći kako je egzistencija samoj sebi »darovana« od transcencije, ili kako Jaspers kaže: »Mi nismo sami sebe stvorili.«¹⁵ Imena se transcencije mogu

¹¹ Usp. Karl JASPERS, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (dalje: *VUZdG*), Fischer Bücherei, Frankfurt/M – Hamburg, 1955., str. 212–220.

¹² *VUZdG*, str. 212.

¹³ Za takvo razumijevanje ideje transcencije vidi npr.: Sören HOLM, »Jaspers' Philosophy of Religion«, u: *Philosophy of Karl Jaspers*, str. 667–692; Abraham LICHTIGFELD, »The God-Concept in Jaspers' Philosophy«, u: *Philosophy of Karl Jaspers*, str. 703–718; Paul RICOEUR, »The Relation of Jaspers' Philosophy to Religion«, u: *Philosophy of Karl Jaspers*, str. 611–642; Santiago RODRIGUEZ DE LA FUENTE, *Grenzbewusstsein und Transzendenz Erfahrung. Eine Studie über die philosophische Theologie von Karl Jaspers*, Ludwig-Maximilians-Universität, München, 1983.; Werner SCHÜSSLER, »Der absolut transzendente Gott. Negative Theologie bei Karl Jaspers?«, u: *Jahrbuch der Österreichischen Karl-Jaspers – Gesellschaft*, str. 24–47; J. SPERNA WEILAND, *Philosophy of Existence and Christianity. Kierkegaard's and Jaspers' Thoughts on Christianity*, Van Gorcum & Comp, Assen, 1951.; Artur SZCZEPANIK, *Gott als absolute Transzendenz. Die Verborgenheit Gottes in der Philosophie von Karl Jaspers*, Herbert Utz Verlag, München, 2005.; Bernhard WELTE, »Der philosophische Glaube bei Karl Jaspers und die Möglichkeit seiner Deutung durch die thomistische Philosophie«, u: *Symposium. Jahrbuch für Philosophie*, 2 (1949.), Karl Alber, Freiburg i. Br., 1949.

¹⁴ *EPh*, str. 32: »Als Existenz sind wir auf Gott – die Transzendenz – bezogen und dies durch die Sprache der Dinge, die sie zu Chiffren oder Symbolen werden läßt« (»Kao egzistencija mi smo usmjereni na Boga – transcenciju – i to kroz jezik stvari, koje postaju šifre ili simboli«).

¹⁵ Karl JASPERS, *Einführung in die Philosophie* (dalje: *EPh*), Piper & Co. Verlag, 1953., str. 63.

nizati u beskonačnost. Ni sam izraz »transcendencija« ustvari nije bezrezervno prikladan. Na Zapadu su se ustalila imena: »bitak«, »zbiljnost«, »božanstvo« i »Bog«. ¹⁶ Ali, jedino tamo gdje se transcendencija uprisutnjuje po šiframa, osobito bremenitoj šifri »Boga«, čovjek može pronaći vlastiti temelj i mir: »Božanstvo je izvor i cilj, ono je smiraj. Ondje je sigurnost.« ¹⁷ Stoga se i može reći kako je »nemoguće (...) da transcendencija za čovjeka bude izgubljena, a da on ne pre-stane biti čovjekom« ¹⁸. Drugim riječima, kao moguće egzistencije, čovjeka ima jedino u odnosu na transcendenciju.

2. *Vjera u čovjeka* (»Glaube an den Menschen«). To je vjera u čovjeka kao mogućnost slobode (»moguću egzistenciju«), vjera u istinsku komunikaciju, ali i »vjera u čovjeka stavlja ispred sebe vjeru u božanstvo putem kojega on jest« ¹⁹. Kako Jaspers kaže: »Sloboda i Bog su nerazdruživi.« ²⁰

3. *Vjera u mogućnosti u svijetu* (»Glaube an Möglichkeiten in der Welt«) kao otvorenost onkraj granica znanja. Filozofijskom vjerom čovjek ostaje slobodan.

Upravo zato što je poticaj na slobodu, filozofijska je vjera duboko *individualna*; ona je »samo u *samo-mišljenju – mišljenju samog sebe* (Selbstdenken) – svakog pojedinca« ²¹. Jer ne želi biti niti naprosto nekakva konfesionalna »vje-roispovijest«, i samu sebe razumije kao apel za čovjekovu slobodu, filozofijska se vjera ne može nikada ispovijedati u definiranim stavovima. Ipak, kategorije se »vječnog vjerovanja« mogu uobličiti i u »*filozofijske sadržaje vjerovanja*« (»philosophische Glaubensgehalte«) koji se mogu izreći u *stavovima*. *Pet* je temeljnih stavova filozofijske vjere ²²:

1. »*Bog jest*« prvi je sadržaj. Jaspers nadalje eksplicira: »Transcendencija preko cijelog svijeta ili prije cijelog svijeta naziva se Bog.« ²³ Temeljno je pitanje

¹⁶ Usp. *VdW*, str. 111.

¹⁷ *VUZdG*, str. 212: »Die Gottheit ist Ursprung und Ziel, sie ist die Ruhe. Dort ist Geborgenheit.«

¹⁸ *VUZdG*, str. 212: »Es ist unmöglich, daß dem Menschen die Transzendenz verloren geht, ohne daß aufhört, Mensch zu sein.«

¹⁹ Usp. *VUZdG*, str. 213: »Der Glaube an den Menschen setzt voraus den Glauben an die Gottheit, durch die er ist.«

²⁰ *EPh*, str. 43: »Freiheit und Gott sind untrennbar.«

²¹ *PhG*, str. 16.

²² Usp. *PhG*, str. 33 i dalje.

²³ *PhG*, str. 33. »Transzendenz über aller Welt oder vor aller Welt heißt Gott.« Tako *Richard Wisser* smatra kako »za Jaspersa nema Boga u smislu da bi čovjek mogao posegnuti za njim kao za nečim danim« ali u isto vrijeme »Jaspers nikad ne sumnja u to da 'prvim ostaje: Bog jest'. Uzor su mu Jeremija i Spinoza koji ne žive iz toga 'da ih Bog voli nego da on jest'« (Richard WISSER, *Karl Jaspers. Filozofija u obistinjenju*, Kruzak, Zagreb, 2000., str. 41–42).

smatramo li cjelinu svijeta za totalitet bitka, ili kao moguća egzistencija transcendiramo svijet i promatramo ga kao utemeljenog u nečemu što je samo »iznad svijeta«. Odluka »za« i »protiv« transcendencije uvijek se odvija u svakom pojedinom čovjeku, stoga Jaspers i može zaključiti, zajedno s Eckhartom i Kierkegaardom kako Boga ima samo za pojedinog čovjeka u njegovoj nutrini. Misao se o transcendenciji zadobiva samo u slobodi transcendiranja; odgovornost je na svakome pojedincu i tada se iskušava *radikalna otvorenost i sloboda*, suprotna bilo kojem obliku isključivosti ili apsolutiziranja. Transcendencija potiče na »unutar-nje djelovanje«, promiče bezuvjetnost egzistencijalne slobode i komunikacije. Pokazuje se moguća alternativa općem obzorju nihilizma koji su anticipirali već *Nietzsche* i *Kierkegaard*. »Nezaključenost svijeta i neuspjeh svake zaključene slike svijeta, bankrot planiranja u svijetu, čovjekovih projekata i ozbiljavanja, nedovršivost samog bitka čovjeka – sve to svugdje vodi do granice: pred bezdanom se iskušava ništa ili Bog.«²⁴

Ali, traženje Boga nije moguće ako se već ne pretpostavlja da ga možemo naći. Do njega ne vodi nijedna obvezujuća misao, već samo egzistencija koja ga traži. Ništa me izvana ne može prisiliti da tražim Boga, jer on je iznad sfere mogućeg znanja, jedino ga ja mogu tražiti u svojoj nutrini, ako pretpostavljam da on jest. Svako traženje Boga već pretpostavlja njegov opstanak. Bog je pretpostavka, a ne plod filozofiranja jer »(...) samo onaj tko od Boga polazi može za njim tragati. Izvjesnost o Božjem bitku, ma koliko da je još u začetku i ma koliko da je još neuhvatljiva, pretpostavka je a ne rezultat filozofiranja.«²⁵ Jaspersova filozofija, odnosno filozofijska vjera tako »živi« iz pretpostavke opstojnosti Boga. Apsolutna transcendencija (koja se uprisutnjuje po šifri »Bog«²⁶) kao *izvor* čovjekove slobode – egzistencije, ostaje skrivena.²⁷

2. *Opstoji bezuvjetni zahtjev* (die unbedingte Forderung), koji svoj izvor ima u meni samome, a ne u izvanjskoj svrsi ili autoritetu koji bi ga nametao. Bezuvjetni me zahtjev nosi, on mi je kao egzistenciji prisutan jedino kao predmet vjere. Ono bezuvjetno ne može se zahvatiti u našoj ljudskoj povijesnosti, stoga ono i posjeduje »beskonačan karakter« i stoga ga nije moguće ničime izreći. Čo-

²⁴ *PhG*, str. 34.

²⁵ *Isto*.

²⁶ *PhG*, str. 33.

²⁷ Usp. *EPh*, str. 49: »Der geglaubte Gott ist der ferne Gott, der verborgene Gott, der unerweisbare Gott« (»Bog u kojeg vjerujemo je daleki Bog, skriveni Bog i nedokazivi Bog«). *Johannes Pfeiffer*, interpretirajući Jaspersovu misao o božanstvu, kaže kako za filozofirajuće pojedince Bog nije objavljen, već skriven. To ne znači da filozofija mora odustati od traženja onog božanskog, naravno iz svojeg vlastitog izvora (usp. *Johannes PFEIFFER, Existenzphilosophie. Eine Einführung in Heidegger und Jaspers*, Felix Meiner Verlag, Leipzig, 1933., str. 44–45).

vjek kao moguća egzistencija od transcendencije prima samoga sebe i time u slobodi iz nje proizlazi bezuvjetni zahtjev. Drukčije rečeno, u čovjekovu djelovanju ima nečeg višeg od puke svrhe, dužnosti ili straha od autoriteta. Taj se zahtjev postavlja pred moj opstanak, no on nikada ne postaje vremenit, već ostaje u sferi transcendencije.²⁸ Samo slobodna osoba može bezuvjetno djelovati. A ta joj je sloboda poklonjena.

3. *Čovjek je konačan i nedovršiv.*²⁹ Ni jedna znanost ne zna što je točno čovjek. Ostaje trajno otvoreno pitanje »može li se čovjek uopće i dokraja razumjeti na temelju onog što o njemu možemo znati«³⁰. Jer mi smo, kao moguća egzistencija, više od onoga što je moguće ispitati; možemo sami sebe transcendirati. I tu ponovno iskušavamo vlastitu darovanost iz transcendentnog izvora: »mi nismo sami sebe stvorili« i utoliko nam je bitak transcendencije izvjesniji. Dovršenog znanja o čovjeku nema.

4. *Čovjek može živjeti pod Božjim vodstvom.*³¹ Taj se sadržaj odnosi na povjerenje onome vodstvu koje nam se pokazuje izvorom naše slobode koja nam se pokazuje u onome bezuvjetnome. Što sebe sama doživimo slobodnijima, stvarnost transcendencije nam postaje izvjesnijom.

5. *Svijet ima iščezavajući opstanak između Boga i egzistencije.* Riječ je o nužnosti transcendiranja svekolikog bitka koji zatičemo u svijetu. »Svi predmeti su samo pojave, nijedan spoznati bitak nije bitak po sebi u cjelini.«³² Cjelina je svijeta nemoguća kao predmet, jer svaki predmet koji spoznajemo jest »u« svijetu, a nijedan nije »svijet naprosto«. Jaspers radije govori o »osvjedočenju u nezaključenost i bezdanost svijeta«³³. Tako možemo biti otvoreni svim načinima bitka svijeta. Svijet je nezatvoren u sebi. Takav pristup nezavršenoj stvarnosti svijeta unutar filozofijske vjere ima dvije konzekvence. Prvo, progovara o stvarnosti transcendencije – pojavljuje se skriveni Bog, kao apsolutna transcendencija u odnosu na »nezatvoreni« svijet: »Deus absconditus uzmiče daleko kada bih ga želio pojmiti.«³⁴ Drugo, svijet postaje »jezik Boga«. U svijetu nam govore mnoge šifre koje uprisutnjuju transcendenciju, a i sama nezavršenost svijeta biva šifrom. Za egzistenciju nema susreta s transcendencijom bez svijeta, jer u svijetu se transcendencija može naći kao ono vječno koje se, uvijek putem šifri, pojavljuje u vremenu.

²⁸ Usp. *PhG*, str. 36.

²⁹ Usp. *EPh*, str. 62–72.

³⁰ *Isto*.

³¹ Usp. *EPh*, str. 65 i dalje.

³² *PhG*, str. 36.

³³ Usp. *PhG*, str. 37.

³⁴ *PhG*, str. 37.

Tih pet sadržaja *okviri* su unutar kojih se kreće filozofijsko vjerovanje. *Nema znanja o transcenciji, kao ni egzistenciji, već oni jesu samo kao »predmeti« filozofijskog vjerovanja.* Čovjekova sloboda biva tako očuvana. Nema dokidanja napetosti između imanencije i transcencije. Filozofijska je vjera stoga uvijek *između vjerovanja i nevjerovanja*, ni sama »ne zna vjeruje li i u što vjeruje«. Ti stavovi »nisu važni kao ispovijest, već usprkos snazi vjerovanja u njih ostaju u neizvjesnosti neznanja«³⁵. Oni ne proizlaze iz nekakvog izvanjskog autoriteta, već iz nutrine našega bića. Polazeći od tih sadržaja svojega vjerovanja, Jaspers pristupa stvarnosti religije.

2. »Borba« kao određenje odnosa filozofije i religije

Jaspers zastupa autonomiju filozofije od religije, jer potrebno je da obje budu ravnopravni sugovornici. Uz apsolutne zahtjeve znanosti i religiju koja postavlja jedinu alternativu – ili Krist ili nihilizam – potrebno je afirmirati filozofiju kao treću mogućnost. Teolozi su oduzeli filozofiji njezinu relevantnost za život čovjeka. Jaspers se ne može s time pomiriti. Stoga on kategorički tvrdi: »Mi se usuđujemo na pokušaj da svoj bitak čovjeka držimo otvorenim u filozofiranju. Filozofija ne treba odstupiti. Pogotovo ne danas.«³⁶

To nikako ne znači da, s druge strane, filozofija treba dokidati religiju. Religija, iako zapravo nepoznanica za filozofiju, jest ipak ono što se filozofije »bitno tiče i drži je u nemiru«³⁷. To pokazuje činjenica duboke povezanosti obje ove sfere ljudskog duha kroz povijest. Objema im je zajedničko da omogućuju čovjeku iskustvo transcencije; odnosno, zajedno s mitologijom, predstavljaju tri sfere u kojima se pojavljuju *metafizički predmeti* (die metaphysischen Gegenstände) koji na određeni način »opredmećuju« nepredmetnu transcenciju.

No, kako i filozofija i religija žele sačuvati vlastitu autonomiju, one se kao sfere metafizičke predmetnosti u isto vrijeme i *odbijaju* – među njima vlada »borba« (der Kampf). »Borba« kao određenje odnosa filozofije i religije proizlazi iz različitosti u njihovim unutarnjim strukturama i iz toga proizlazeće trajne napetosti.

Između filozofije i religije vodi se borba, jer filozofiji, štoviše filozofijskoj je vjeri imanentno to da je nedogmatična, slobodna, dok je religija nužno vezana u vlastitu dogmu i iz nje proizlazeće institucije. No i u njihovu sukobu one su obje na istoj razini, jer: »filozofiju i religiju razumjeti može samo čovjek koji bilo preko filozofijske bilo preko religijske vjere opstoji kao jedno osobno Ja«³⁸.

³⁵ *EPh*, str. 83.

³⁶ *PhG*, str. 10.

³⁷ *PhG*, str. 71.

³⁸ *PhG*, str. 111.

»Borba« – kao jedino moguće određenje odnosa filozofije i religije – proizlazi iz mnogih unutarnjih razlika, ponajprije:

a) *različitog shvaćanja ideje transcendencije*³⁹ – religija ima realni odnos čovjeka prema samoobjavljujućem Bogu, dok za filozofiju nema znanja o Bogu ni o njegovoj mogućoj objavi. Transcendencija filozofirajuće egzistencije je apstraktna, neosobna, nespoznatljiva i šuteća. Božanstvo filozofijskog vjerovanja nikada ne progovara izravno već je uvijek riječ o subjektivnom iskustvu čitanja »šifri«. »Bog je skriven« – kaže kategorički Jaspers – »On ne govori izravno«⁴⁰;

b) *molitve*⁴¹ kao pokušaja odnosa s osobnim Bogom – za filozofiju »osobni Bog« je samo još jedna šifra. Religija u kultu iskušava stvarnost osobnog Boga s kojim je moguć stvarni kontakt u molitvi, dok je za filozofirajuće vjerujuću egzistenciju osobnost šifra za nešto što je beskonačno više od osobnosti i što je, uostalom, njezin izvor⁴²;

c) *objave*⁴³ kao izravnog govora osobnog Boga djelatnog u povijesti. Bog se objavio i postavio svoje zahtjeve pred čovjeka. Objaviteljski čin Boga u religiji odnosi se na konkretne čine i događaje. Nema drugih objava i iz toga proizlazi apsolutni zahtjev u religijama. Filozofijskoj vjeri, naravno, nije nikako prihvatljiva religijska pretenzija na isključivost koja proizlazi iz objave shvaćene kao dovršeni i općeobvezujući akt Boga. Bog ne govori isključivo, smatra Jaspers, niti kroz jednu instituciju u svijetu. Šifra »Boga koji se objavljuje« »fiksira« se kao općeobvezujuća i svima dostupna stvarnost čime se ustvari, iz perspektive filozofijske vjere, gubi sloboda. Filozofirajući pojedinac, s druge strane, traga za transcendencijom bez objave, kulta i mitova, u neizvjesnosti i »lebdenju« vlastite filozofijske vjere. »Filozofija kao takva, ipak, ne može tražiti transcendenciju u sigurnosti objave, već mora prići bitku u samootkrivanju Obuhvatnog koje je prisutno u čovjeku kao čovjek (...) i putem povijesnosti jezika transcendencije.«⁴⁴

Bog religije je stvarno prisutan u kultu, on spašava, a filozofijska transcendencija je samo plod misli, ideja. *Živi Bog religije koji djeluje nije bog filozofije – mišljena transcendencija. Spasenje stoji nasuprot spekulativnoj ideji.* »To je« – kaže Jaspers – »razlika između filozofije i religije. (...) to je posljedica razlike

³⁹ *PhG*, str. 73.

⁴⁰ Karl JASPERS, *Von der Wahrheit. Philosophische Logik. Erster Band* (dalje: *VdW*), Piper & Co. Verlag, München, 1947., str. 643.

⁴¹ *PhG*, str. 75.

⁴² *Usp. PhGaO*, str. 481 i dalje.

⁴³ *PhG*, str. 76.

⁴⁴ Karl JASPERS, »Über meine Philosophie«, u: ISTI, *Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze* (dalje: *Über meine Philosophie*), Piper & Co. Verlag, München, 1951., str. 359.

između božanstva i Boga – između mišljene transcendencije i živoga Boga: Jedno filozofije nije Jedan Biblije»⁴⁵.

Svjestan kako je kršćanstvo izgubilo svoju snagu (za što je i sâm dobrim dijelom krivo), Jaspers uočava dalekosežne posljedice. »Što će se dogoditi s Crkvama može odlučiti sudbinu Zapada.«⁴⁶ Jaspers čak ide tako daleko da naviješta *kraj crkvenog kršćanstva u njegovoj sadašnjoj formi*: »Uvjeren sam kako će u svojoj sadašnjoj ugroženosti bit biblijske vjere proći kroz toliko radikalnu promjenu jezika, propovijedanja i životne prakse da će se čuvarima tradicionalnih formi činiti kako je došao kraj crkvenoj religiji.«⁴⁷

Ali, kraj jedne forme crkvene religije ne znači i kraj religije same. Analizirajući *tradicionalne prigovore koje filozofija upućuje religiji*⁴⁸ Jaspers zaključuje: ni jedan filozofijski prigovor ne pogađa samu njezinu bit, već samo »izvanjske forme« koje su se povijesno nametnule, a da same ipak nisu utemeljene u istinskoj biblijskoj religiji. Kritike iz filozofijskog tabora pogađaju samo devijacije – pokušaje nasilne imanentizacije transcendencije, odnosno »fiksiranja« pojedni-

⁴⁵ *PhG*, str. 74: »Es ist der Unterschied von Philosophie und Religion. Es ist der Folge der Unterschied von Gottheit und Gott – von gedachter Transzendenz und lebendigem Gott; das Eine der Philosophie ist nicht der Eine der Bibel.«

⁴⁶ *PhGaO*, str. 477.

⁴⁷ *PhGaO*, str. 478.

⁴⁸ Jaspers navodi pet najčešćih filozofijskih prigovora religijama: 1. »Postojanje mnogih religija dokazuje kako nijedna nije istinita. Jer, istina je samo jedna«; 2. »Religije su do sada sankcionirale svako zlo, i mogu činiti ili opravdavati i ono najužasnije, nasilje i laž, žrtvovanje ljudi, križarske pohode, vjerske ratove«; 3. »Religija proizvodi lažne strepnje. Iluzije muče dušu. Mučenja u paklu, Božji gnjev, nepojmljiva zbiljnost nemilosrdne volje i tome slično izazivaju užasavanje, prije svega na samrtnom odru. Oslobođenje od religije označava mir, jer ono je oslobođenje od obmana«; 4. »Religije gaje jednu sveprožimajuću neistinitost. Budući da ono nepojmljeno, nemisaonost, apsurd, stavljaju na početak, uklanjaju ga od pitanja, one stvaraju osnovni ugođaj turobne poslušnosti. Tamo gdje se pitanje možda i javlja, tu se siluje vlastiti razum, pa se ta nečestitost tada smatra zaslugom. Običaj da se dalje ne pita ionako svugdje olakšava neistinitost. Previđaju se proturječja u mišljenju i u vlastitom ponašanju. Dopuštaju se izokretanja onoga što je izvorno istinito, zato što se ona niti ne primjećuju. Religiozna vjera i neistinitost posjeduju uzajamni afinitet«; 5. »Kao sveto religije odvajaju u svijetu ono što je uistinu svjetovno i stvoreno sâm od strane čovjeka. Uzdizanje u tajnu ima za posljedicu obezvrjeđivanje ostalog svijeta. Veliko strahopoštovanje, ako postane religiozno vezano, nagoni na povredu strahopoštovanja svugdje gdje ne prodre religija. Specifično fiksirano strahopoštovanje više nije obuhvatno svezasnivajuće strahopoštovanje. U razgraničavanju se istodobno nalazi i isključivanje i uništavanje« (*PhG*, str. 77-81).

nih povijesno djelatnih šifri. Stoga se može zaključiti kako »nije transformacija potrebna biti biblijske vjere, već njezinoj pojavnosti u religijskim izričajima«⁴⁹.

Kojim putem treba krenuti? U kojem bi pravcu trebala ići »obnova« religije? Rješenje nije u dokidanju religije kao takve, već Jaspers s pozicije filozofijskog vjerovanja predlaže *nacrt obnove biblijskih religija*.

Jaspers ne predlaže promjene iz pozicije crkveno religioznog čovjeka (jer on to, prema vlastitom priznanju, i nije), već je njegova nakana *približiti »metafizičke sadržaje« svakome čovjeku* dokidajući nužnost priznavanja ekskluziviteta objave, kao i naglasiti nužnost nadilaženja konfesionalnih granica koje su bile snažan izvor netrpeljivosti u povijesti. Poradi svega toga, biblijska vjera, u formi u kojoj danas opstoji, »upitna je milijunima ljudi«⁵⁰. Štoviše, Jaspers smatra kako »u obliku Crkava biblijska se vjera u odlučujućim trenucima faktično pokazala kao nepouzdana«⁵¹.

S druge strane, propusti li se obnova religije, posljedice bi mogle biti kobne: *propast bi religije izazvala i propast Zapada*. Stoga je biblijske religije potrebno očistiti od povijesno nakupljenih »fiksiranja«. Taj je zahtjev, koji proizlazi iz filozofijske vjere, formuliran pod dva vida, negativno i pozitivno: potrebno je istupiti »protiv zahtjeva za isključivošću« (gegen den Ausschließlichkeitsanspruch) prisutnog u religijama kako bi se sadržaj očistio i učinio prihvatljivim. Iz toga proizlazi i pozitivan vid, koji u tako »pročišćenju« religiji ponovno prepoznaje izvore egzistencijalnog ozbiljenja za zapadnog čovjeka: filozofijsko se vjerovanje stoga zalaže »za biblijsku religiju« (für die biblische Religion). Stoga Jaspers može zaključiti: »Oba stava su nam važna. Ona su u vezi s pitanjem koje je danas sudbinsko pitanje Zapada: Što postaje od biblijske religije?«⁵²

2.1. Nužnost napuštanja »zahtjeva za isključivošću«

Najspornije se Jaspersu kod religije čini to što se »sadržaj (...) vjere ne smatra samo bezuvjetnom, već isključujućom istinom«⁵³. »Isključiva« i iz toga proizlazeća »isključujuća« istina izvor je svih povijesnih promašaja u pojedinačnim religijama. Jaspers to naziva »zahtjev za isključivošću« i protiv njega istupa (»Gegen den Ausschließlichkeitsanspruch«).⁵⁴

⁴⁹ *PhGaO*, str. 490.

⁵⁰ Karl JASPERS – Rudolf BULTMANN, *Pitanje demitologiziranja* (dalje: *PD*), Naklada Breza, Zagreb, 2004., str. 100.

⁵¹ *Isto*.

⁵² *PhG*, str. 81.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ *Isto*.

Pojedina religija tako više nije vlastita istina za pojedinog vjernika, već apsolutna, isključiva istina. Svi izvan su, poradi bezuvjetnosti, pod Božjom osudom. Samo je »moja religija« ispravna. Na Zapadu, to se uglavnom svodilo na apsolutni zahtjev kršćanstva.

Zahtjev za isključivošću ima svoj izvor u krivoj interpretaciji *bezuovjetnog zahtjeva* (die unbedingte Forderung). Zahtjev za isključivošću na Zapadu se uobličio u formi specifične vjere u Krista – utjelovljenog Sina Božjega koji jedini posreduje između Boga i ljudi, i koja poradi toga pored sebe ne trpi nikoga. Manifestirala se, između ostalog, u inkviziciji i križarskim ratovima, kao i u kalvinističkoj ideji nacionalne religije. Ti religiozni oblici sami sebe razumiju apsolutno: kao trajni, nepromjenjivi i konačni način božanske prisutnosti u svijetu. Jaspers drukčije razumije bezuvjetnost: jedna istina ne isključuje drugu; ono što nekoga nosi – njegova »egzistencijalna« istina – jest bezuvjetna, ali samo za njega samoga; ona u svojoj pojavnosti i mogućnosti izricanja ne može biti opća istina za sve.

Filozofijskoj je vjeri strano takvo razmišljanje, ona te religiozne oblike tumači tako da trajno ima pred očima njihov *povijesno uvjetovani karakter*: oni su »šifre djelatne u jednom određenom vremenu«, a ne konačno dovršena stvarnost. Danas, ako se ne želimo odreći biblijske religije, koja je uostalom temelj cjelokupne naše kulture, smatra Jaspers, moramo se odreći u njima prisutne isključivosti. Potrebno je boriti se protiv isključivosti već stoga što ona i ne pripada biti biblijske religije, već je plod *povijesnog čitanja kršćanstva* koje je okoštalo u svojim izričajima. A prema netoleranciji (i jedino prema njoj) treba biti netolerantan, ne prema samoj religiji.⁵⁵

Što učiniti? Kakvo rješenje predlaže Jaspers?

On predlaže *napuštanje ideje nacionalne religije, potom napuštanje ideje religije Zakona, kao i napuštanje vjere u Isusa kao Krista – Sina Božjega* koji jedini posreduje spasenje čovjeku. »Svaka od te tri religiozne forme postaje tijesna, iako svaka polazi od jednog trenutka istine ('Wahrheitsmoment'). Ali, nacionalna religija ne može po sebi biti apsolutna, i može izreći samo jedan aspekt istine ('Erscheinungswahrheit'). Religija Zakona ('Gesetzreligion') ispoljava dubinu misli o Zakonu i pušta je da se razriješi u mnogostrukost apsurdnosti. Religija Krista sadrži istinu da Bog čovjeku govori kroz čovjeka, ali Bog govori kroz mnogo ljudi, u Bibliji kroz niz proroka između kojih Isus stoji kao posljednji; nijedan čovjek ne može biti Bog; Bog ne govori ni kroz jednog čovjeka isključivo, a isto tako kroz svakoga Bog govori i višeznačno.«⁵⁶

⁵⁵ Usp. *PhG*, str. 86.

⁵⁶ *PhG*, str. 94.

Nijedan od ovih oblika nije fiksirana, gotova istina, stoga se i svi dogmatski obrasci koje je kršćanstvo pripisalo Isusu kao Kristu (njegova smrt kao žrtva za grijeh, otkupljenje vjernika, Krist kao druga osoba Trojstva ...) moraju shvatiti u simboličkom smislu: oni nemaju mnogo veze s povijesnim Isusom već predstavljaju kasnija fiksiranja koja je uvela Crkva.⁵⁷

Krist kao Bogočovjek nije više danas aktualan, malo govori suvremenom zapadnom čovjeku, a osim toga predstavlja temelj kršćanske isključivosti pa je potrebno u njemu čitati jedan *mit*⁵⁸, a ne povijesno utjelovljenje božanstva, kako ga interpretira kršćanstvo.⁵⁹ On nije utjelovljeni Bog, već je kao mit, »šifra posredovanja između Boga i čovjeka«⁶⁰. A mit je Crkva pretvorila u konkretno, povijesno očitovanje Boga.

Nasuprot tome, Isus je za filozofijsko vjerovanje (kao i, na primjer, Sokrat) *paradigmatsko ostvarenje egzistencije* koja je potpuno »osvijetljena« transcendencijom. Krist kao mit ili šifra upućuje na temeljnu egzistencijalnu istinu; on »pojednog čovjeka upućuje na sebe samoga. (...) On je *pneuma*, tj. duh entuzijazma u uzletu k onome nadosjetilnome.«⁶¹ Njegove su patnje, kao »granične situacije« pokazatelj jednoga puta k transcendenciji.

Kao posljedica takvog usvajanja šifre Krista, očito je mogućnost da je »Bog postao čovjekom« apsurd, jer bi to dokinulo šifru i time mogućnost da je svaka egzistencija slobodno usvaja. *Svaka pojedinačna egzistencija ima u svojem povijesnom trenutku i vlastitoj »graničnoj situaciji« kristovski potencijal.* » ... Krist u meni nije isključivo vezan za onog jedanputnog Isusa Krista, i taj je Isus kao Krist, kao bogočovjek, jedan mit.«⁶² On je paradigmatički pojedinac, »model, koji nas podučava da podnosimo najnepravedniju i neobjašnjivu patnju,

⁵⁷ Usp. Karl JASPERS, *Die grossen Philosophen. Erster Band: Die maßgebenden Menschen: Sokrates – Buddha – Konfuzius – Jesus, Die fortzeugenden Gründer des Philosophierens: Plato – Augustin – Kant, Aus dem Ursprung denkende Metaphysiker: Anaximander – Heraklit – Parmenides – Plotin – Anselm – Spinoza – Laotse – Nagarjuna* (dalje: *Die grossen Philosophen*), Piper & Co. Verlag, München, 1957., str. 209–214.

⁵⁸ Usp. *VdW*, str. 1033 i dalje.

⁵⁹ Interesantno je kako Jaspers ne prihvaća ni *Nietzscheovu* interpretaciju Isusa iz njegova spisa »Antikrist« koji u Isusu gleda »psihološki«, hipersenzitivan lik koji se ne može suočiti sa stvarnošću, već je tumači samo kao usporedbu ili simbol (usp. *Die grossen Philosophen*, str. 199–201). Za Nietzscheova Isusa samo je unutrašnja stvarnost istinska stvarnost. On je nježan, nenasilan. Ono što Isus zahtijeva jest, za Nietzschea, stanje unutarnje ljepote. Stoga je, smatra Jaspers, Nietzscheov Isus bliži »idiotu« Dostojevskoga. Jaspers takvu interpretaciju smatra manjkavom: Krist nije samo nježni, neurastenički, hipersenzibilni sanjar, već je »elementarna snaga, naizmjenice neobuzdano agresivan i beskonačno nježan« (*Die grossen Philosophen*, str. 201).

⁶⁰ *VdW*, str. 1051.

⁶¹ *PhG*, str. 94.

⁶² *Isto*.

da ne očajavamo kada smo zaboravljeni, da pronademo Boga, naše posljednje i jedino uporište, i izvor svih stvari, da podnosimo naš križ sa strpljenjem⁶³, a ne Krist religijske dogme. On je, zajedno sa *Sokratom*, svojevrsni *primjer* i odgovor na pitanje o smrti.⁶⁴ U njima je »zapadni svijet prepoznao dva ogledala sebe samoga: u Sokratu spokojnu smirenost koja smrti ne pridaje nikakve važnosti, u Isusu stav koji pronalazi transcendenciju kao temelj u ekstremnoj boli i mučenju koje nadilazi ljudsku izdržljivost.«

Istinski bi se potencijal, koji se skriva u svakome čovjeku, povijesno fiksirao i time ograničio na samo jednu osobu, dokidajući time mogućnost istinskog egzistencijalnog ostvarenja. No taj mit, lišen fiksiranja i iz njega proizlazeće isključivosti, govori o nečemu drugome: govori o *nevjerojatnom potencijalu svakoga čovjeka da se ostvaruje kao egzistencija u odnosu s Bogom*.⁶⁵ Štoviše, Krist kao šifra stoji za »prisutnost onog božanskog u čovjeku«⁶⁶. Time se oslobađamo bremena isključivosti i svakom se daje mogućnost da u biblijskoj religiji nalazi one šifre koje mu govore u njegovoj nutрини. Mit o Bogočovjeku stoga ima za Jaspersa jedno temeljno antropologijsko značenje: upućuje nas na činjenicu kako »svaka čovječnost ima u sebi mogućnost odnošenja k Bogu«⁶⁷. A kako bi Isus kao šifra mogao tako progovarati, mit mora ostati upravo mitom, a ne religijskom dogmom. Ako se očuva fiksiranje, omogućuje se sloboda nužna za njegovo egzistencijalno čitanje i usvajanje.

Iako Jaspers, kao što možemo vidjeti, ne uvažava kršćansku objavu – koja u središtu ima Isusa kao Krista, Sina Božjega – kako to čini vjernik, on istodobno ne negira mogućnost ostvarenja individualne vjerničke egzistencije koja »prepoznaje« povijesnu objavu na individualnoj razini. *Čovjek može svoju egzistenciju graditi i u odnosu prema Bogu objave, no samo na razini svakog pojedinog religiozno vjerujućeg pojedinca.*

Ovdje je prisutno jedno egzistencijalno čitanje Biblije koje u tekstu pronalazi mnoštvo autentičnih »tisućljetnih graničnih situacija« i egzistencijalnih odnošenja prema transcendenciji. Takvoj je interpretaciji strano bilo kakvo dogmatsko okoštavanje biblijskih sadržaja. Stoga, u svjetlu takvog čitanja Biblije, Jaspers i zaključuje kako Bibliji samoj i ne pripada zahtjev za isključivošću, već samo pojedinačnim fiksiranjima povijesnog kretanja biblijskih religija.

⁶³ *Die grossen Philosophen*, str. 212.

⁶⁴ Usp. *Die grossen Philosophen*, str. 221.

⁶⁵ Usp. *VdW*, str. 1051.

⁶⁶ *PhG*, str. 95.

⁶⁷ *VdW*, str. 1051.

Stoga, za nas na Zapadu, koji šifre Boga crpimo uglavnom iz Biblije treba termin »kršćanstvo« zamijeniti izrazom »biblijska religija«. ⁶⁸ Za takvu se reinterpretaciju biblijskih sadržaja zalaže Jaspers.

*2.2. Filozofijsko usvajanje biblijskih sadržaja i polarnosti –
»za biblijsku religiju«*

Filozofijska vjera prepoznaje i pozitivne aspekte biblijske religije, ona se zalaže »za biblijsku religiju« (»für die biblische Religion«). Prije svega, Jaspers zaziva svojevrsnu *preobrazbu kršćanstva u biblijsku religiju*, za što je potrebno napuštanje dogmatičnosti i isključivosti koja proizlazi iz poimanja vlastite istine kao apsolutne.

Biblijska je istina u polarnostima; za svako fiksiranje imamo protu-fiksiranje.

U Bibliji se tako suprotstavljaju religija Zakona i religija ljubavi koja se protivi zakonu (kod Jeremije); religija kulta i s druge strane klanjanje u »duhu« koje zastupaju proroci i Isus; ideja Izraela kao od Boga izabranog naroda i ideja svih naroda kao »Božjih naroda« (Bog Izraela i sveopći Bog); ideja Isusa kao Krista – Boga i Isusa koji to sâm negira. U Bibliji su sakupljena najdragocjenija ljudska iskustva, »tisućgodišnje granične situacije«.

Nigdje nije prisutna potpuna istina jer ona ne može biti prisutna u ljudskom jeziku ili konačno dohvatljiva u ljudskom životu. Čovjek istinu dodiruje samo onda kad je svjestan suprotnosti i kada joj se kroz polarnosti približava. Religije su, posebno kršćanstvo, kroz povijest fiksirale pojedine aspekte biblijskih sadržaja. Jaspers smatra kako treba odustati od nekih povijesnih oblika: treba napustiti »religiju Zakona« kao i religiju koja u Isusu kao Kristu vidi Boga. Obje ne čine ništa drugo, već fiksiraju jedan trenutak istine.

Stoga je potrebno raditi na »obnavljanju polarnih napetosti« (»Zurückgewinnen der polaren Spannungen«). ⁶⁹ Sama Biblija se suprotstavlja okoštavanju vlastitih napetosti; ona je duboko »protiv svih fiksiranja«; štoviše, proturječnosti prisutne u Bibliji oblikuju polarnu cjelinu kroz koju djeluje ono istinito. Riječ je o stanovitoj dijalektici proturječnosti kao kretanju misli kroz koje govori ono što nije dostupno izravno iskazivome.

Religiju, stoga, ipak ne treba odbaciti, već treba očekivati *preobražaj materije, jezika vjere*.

Jaspers vidi fragmente ostvarenja te pročišćene biblijske religije u svojem filozofijskom vjerovanju: umjesto isključivosti i pretenzijama na apsolutni posjed istine, tu su u prvom planu komunikacija i tolerancija; egzistencija koja živi iz

⁶⁸ Usp. *PhGaO*, str. 503.

⁶⁹ *PhG*, str. 95.

filozofijske vjere ima svoju istinu, koja je uvijek pojedinačna, povijesna i »lebdeća«; ona ne obvezuje nikoga drugog i nikome se ne nameće. To je istina koja tolerira i drukčije istine. Njezine tvrdnje ne žele biti općevažne znanje, jer vjerovanje se uvijek razlikuje od znanja. Ona je ukorijenjena u filozofiji, jer čovjekov bitak drži »otvorenim u filozofiranju«.

Nema više obvezujućih istina vjere – ostaju samo neuhvatljive, lebdeće šifre koje progovaraju samo pojedincu. Ipak »filozofija ne može postići ono što religija može dati čovjeku. Zato ona, u najmanju ruku, ostavlja slobodan prostor za religiju. Ona se ne nameće kao jedina i cijela istina za svakoga.«⁷⁰ Poradi toga, filozofija promovira istinsku biblijsku religiju jer »teško bi se filozofija mogla održati u svijetu da zajednica ljudi ne živi religiozno. Jer, filozofski sadržaji vjere žive u narodu kroz religioznu vjeru.«⁷¹ Stoga valja zadržati elemente filozofijskog vjerovanja prisutne u religiji.

Trenuci filozofijske vjere koji se zrcale u religiji jesu⁷²: misao o jednom Bogu; svijest o bezuvjetnosti odluke između dobra i zla u konačnom čovjeku; ljubav kao temeljna zbiljnost onoga vječnog u čovjeku; čin – unutrašnjeg ili vanjskog djelovanja – kao osvjedočenje čovjeka; ideje poretka svijeta; nezaključenost stvorenog svijeta, njegova nestalnost iz sebe⁷³; posljednje i jedino utočište kod Boga.⁷⁴

Ti su sadržaji za zapadnog čovjeka nenadomjestivi; oni predstavljaju, štoviše, i osnovu filozofiranja.

Ipak, nemoguće je ovdje ne prigovoriti Jaspersu sljedeće: iako cijelo vrijeme naglašava ideju kako je filozofija za svakoga, ne progovara li ipak ovdje određena isključivost, po kojoj bi filozofima ostala filozofijska vjera, a puku, nevičnom filozofiranju, »jeftinija varijanta« – religijska vjera.

3. Kako religija razumije filozofsku vjeru?

Kako je riječ o »borbi u ljubavi«, potrebno je, slikovito rečeno, sagledati i argumente druge strane. Tako ćemo se osvrnuti na kritike koje su Jaspersu uputili čuveni kalvinistički teolog *Karl Barth* s protestantske, i franjevački filozof *Bonifac Badrov* s katoličke strane.

⁷⁰ *PhG*, str. 100.

⁷¹ *Isto*.

⁷² Usp. *PhG*, str. 96–97.

⁷³ Usp. *VdW*, str. 108.

⁷⁴ Usp. *VdW*, str. 1054; *VUZdG*, str. 212.

3.1. Protestantizam: Karl Barth

Karl Barth, Jaspersov suvremenik i kolega iz Basela, bio je kategorički protivnik utjecaja svih oblika filozofijâ egzistencije u teologiju, smatrajući kako one, dugoročno gledano, vode do »očitog uništenja protestantske teologije i protestantske Crkve«⁷⁵.

Odbacuje *analogia entis* kao mogućnost da se dođe do »znanja o Bogu« u smislu nekakve naravne teologije poput one Tome Akvinskoga. U prvi plan dolazi »Božja riječ« kao središnja tema njegove dijalektičke teologije (»die 'Wort-Gottes' -Theologie«). Bog je radikalno transcendentan – »Drugi« – nepoznatljiv, radikalno »kvalitativno« drukčiji od svijeta. *No, u isto vrijeme on jest »Bog za svijet«*⁷⁶ a to Božje »za svijet« ozbiljuje se u neponovljivosti utjelovljenja Logosa, Isusa Krista.

Barth, ne navodeći izričito Jaspersovo ime i ne bez doze podrugljivosti, u trećem dijelu svoje *Crkvene dogmatike* na nekoliko stranica izričito napada njegov pojam transcendencije: »Riječ 'Bog' (...) prečesto se koristi pojednostavljeno kao pseudonim za granice cjelokupnog čovjekovog razumijevanja, bilo samoga sebe, bilo svijeta. Prečesto se pod tom riječju podrazumijevala šifra za nešto potpuno drukčije, to jest nestvarna, beskorisna i u osnovi veoma dosadna veličina znana kao transcendencija, a ne kao istinska Nadopunjujuća stvarnost ili istinsko Nasuprot, niti kao istinsko Izvan i Onkraj, već jedan iluzorni odsjaj ljudske slobode i njegova projekcija u vakuum potpune apstrakcije. A karakteristika je ove transcendencije da niti ima posebnu volju, niti izvodi neki poseban čin, niti izriče neku određenu riječ, niti primjenjuje neku moć ili autoritet. Ona ne može čovjeka niti stvarno na nešto obvezati niti osloboditi. Ne može ga niti opravdati niti zadovoljiti. U njegovu životu ona ne može predstavljati niti neko određeno značenje ili posebnu svrhu.«⁷⁷

Barth tako Jaspersovu transcendenciju razumije kao ustvari obezboženi privid odsjaja ljudske slobode ili, u najboljem slučaju, kao »otvorenu sferu« ili »bezdan« u koji »svaki čovjek nužno biva strmoglavno uronjen« i čiji je jedini plod »jalovo načelo tolerancije« (»Öde Gebot der Toleranz«) koji odbija izreći bilo što konačno »izbjegavajući sve pozitivne izričaje koji se tiču s njom poveznata sadržaja i vodstva«.⁷⁸

⁷⁵ Vidi autorizirani engleski prijevod djela *Kirchliche Dogmatik*: Karl BARTH, *Church Dogmatics: The Doctrine of the Word of God. Prolegomena to Church Dogmatics*, sv. I, 1, T. & T. Clark Limited, Edinburgh, 1975., Preface (Predgovor), str. XIII.

⁷⁶ Usp. Rosino GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 27.

⁷⁷ Karl BARTH, *Church Dogmatics: The Doctrine of Creation*, sv. III, 4. dio (dalje: *Church Dogmatics III*), T. & T. Clark Limited, Edinburgh, 1975., § 55, str. 479.

⁷⁸ Usp. *Church Dogmatics III*, str. 498–490.

Svakako, iz pozicije objavljene vjere, Jaspersova se transcendencija čini blijedom i ispraznom u usporedbi s biblijskim Bogom. Stoga Barth na kraju i može zaključiti: »Mi, međutim moramo sa sigurnošću inzistirati da kada (...) uvodimo pojam 'Bog', imamo nešto potpuno drukčije u vidu.«⁷⁹

S druge strane, polazeći iz pozicije filozofijskog vjerovanja, »takve izjave neopravdano oduzimaju šiframa njihovo značenje«⁸⁰. Kako i koliko šifre – kao jezik transcendencije – postaju učinkovite, ovisi o »odgovornosti« (der Verantwortung) egzistencije u odlučujućim trenucima. Bog filozofijskog vjerovanja (kao šifra), istina, može iz perspektive objavljene religije izgledati blijed, no samo onda kada čovjek hoće izvanjske garancije objave i nije spreman prihvatiti potencijal koji se u njemu samome nalazi: da, »u odgovornosti, predanosti i slobodi«, kao slobodna egzistencija stoji pred Bogom. Bog nije, kao u religiji, prvotno »funkcionalan« Bog koji čovjeku nudi eshatološko spasenje. Jaspersov Bog također nikada ne postaje naprosto prisutan na način »živog« Boga koji se objavljuje. *Stoga je Jaspersova transcendencija besadržajna, prazna*, prema Barthu, nedostaje joj, ustvari, *objektivni religiozni sadržaj*.

»Načelo o toleranciji«, koje Barth kritizira, posljedica je odbijanja konačnog znanja o Bogu i straha od, u apsolutnom zahtjevu objavljenje religije prisutne, imantencije transcendencije u dovršenoj objavi. Tolerancija je prijeko potreban izričaj volje za komunikaciju. Jaspers ne ostaje dužan Barthu kada kaže »kako se čini, na tlu barthovski poimanog vjerovanja u objavu ne može izrasti razumijevanje pomalo 'dosadna načela o komunikaciji'« koje je, kao temeljno načelo kojim se rukovodi današnja politika, izraz »najveličanstvenije ljudske pobjede nad nehumanom vjerom u crkvene dogme koje su označile vrijeme vjerskih ratova«.⁸¹

Iz Jaspersove perspektive se tada čini kako za Bartha egzistencijalna ali i svaka druga filozofija predstavlja samo »beskorisnu nepodopštinu«⁸². No Jaspersu dolaze kritike i iz katoličkog tabora, koji ne odbacuje filozofiju.

3.2. *Katolicizam: Bonifac Badrov*

Bosanski franjevac i filozof, *Bonifac Badrov*, napisao je veoma opširnu studiju pod naslovom »Teistički egzistencijalizam Karla Jaspersa«⁸³ u kojoj je iznio

⁷⁹ *Church Dogmatics III*, str. 490.

⁸⁰ *PhGaO*, str. 486.

⁸¹ *PhGaO*, str. 488.

⁸² *PhGaO*, str. 488.

⁸³ Bonifac BADROV, »Teistički egzistencijalizam Karla Jaspersa«, u: ISTI, *Sabrana djela. Filozofske studije*, sv. 1 (dalje: *Teistički egzistencijalizam Karla Jaspersa*), Franjevački samostan »Gori-ca« – Franjevačka teologija Sarajevo, Livno – Sarajevo, 1997., str. 209–239. Danas se može činiti pomalo nespretnim nazvati Jaspersovu filozofiju »teističkim egzistencijalizmom« jer on odbacuje

kritiku njegove filozofije. Zanimljivo je ovdje primijetiti kako oba autora upućuju slične primjedbe Jaspersu.

Badrov ponajprije kritizira Jaspersovu ideju transcencencije⁸⁴. Jaspersov je transcendentni Bitak »potpuno neodređen«. »Jaspersovo shvaćanje transcendentnog Bitka, Boga jest neodrživo.«⁸⁵ Nijedan se predikat o njemu ne može izreći: »On nije ni Logos, ni Ljubav, ni egzistencija, ni sloboda, ni osoba, niti Stvoritelj svijeta. (...) Ali takvo biće ne može egzistirati. Svaki bitak jest neki određeni bitak, neka posebna aktualizirana esencija koja se razlikuje od svake druge. Zato i transcendentni Bitak mora biti neki određeni bitak: mora biti nešto da se razlikuje od ništa.«⁸⁶

Naravno, poradi toga transcencencija nije niti osoba što, smatra Badrov, ima za posljedicu da Jaspers niječe religiju i njezin kult. Ova Badrovljeva kritika stoji tek utoliko što filozofijsko vjerovanje zaista ne poznaje »ja-ti« odnos s transcencencijom, koji je imanentan religiji. »Ako Bog nije osoba, religija i u subjektivnom i u objektivnom aspektu gubi svoj smisao.«⁸⁷ Stoga se s pravom može reći, iz pozicije religije, kako je Jaspers »areligiozan«. »I kad se gleda s ovog stanovišta, Jaspersov teizam jest samo suptilna forma ateizma.«⁸⁸

Badrov naravno, odbacuje i Jaspersovo neprihvatanje Kristova božanstva kao i ostalih temeljnih kršćanskih dogmi, poput one o trojstvenom Bogu. Za Jaspersa je jedan Bog u tri osobe apsurd. Badrov misli drukčije: »Ali malo dublji filozofski uvid u ovu dogmu otklanja svaki apsurd.«⁸⁹

Jaspersova »metafizika šifri«, ispravno primjećuje Badrov, ostaje jalova i ne donosi nikakve nove spoznaje: »To je negativna metafizika koja se gubi u tami agnosticizma i u šutnji neizrecivoga.«⁹⁰

Nadalje, iako Jaspers, prema Badrovu, ističe čovjekovu »usmjerenost prema Bogu« (naglašavajući predanost, »elan«, štoviše i »ljubav« prema Bogu) i zaključuje kako je to »nešto originalno u modernoj filozofiji«⁹¹, ta je Jaspersova pozicija, iz perspektive neoskolastičke filozofije, neodrživa. Naime, Jaspersova

kako klasični »teizam« (poradi njegove ideje osobnog Boga), tako i ideju »egzistencijalizma« (koja se prvotno odnosi na francuske autore poput Sartrea i Camusa). Ipak, u neoskolastičkoj filozofiji Badrovljeva vremena, taj je naziv bio prihvaćen kao određenje Jaspersove misli.

⁸⁴ Badrov Jaspersov pojam »die Transzendenz« prevodi kao »transcendentni Bitak«.

⁸⁵ *Teistički egzistencijalizam Karla Jaspersa*, str. 233.

⁸⁶ *Isto*.

⁸⁷ *Isto*, str. 234.

⁸⁸ *Isto*.

⁸⁹ *Isto*.

⁹⁰ *Isto*, str. 236.

⁹¹ *Isto*, str. 237.

ideja Boga (kako je Badrov razumije) nije spojiva s njegovom idejom egzistencije. »Ako je Bog potpuno neodređeno, amorfno biće, napose ako on nije osobno biće, ako on nije ni Logos, ni Ljubav, ni Stvoritelj svijeta i čovjeka, ne može se govoriti ni o porijeklu čovjeka u Bogu, ni o njegovoj usmjerenosti prema Bogu, a pogotovu psihološki je nemoguće osjećati neko čuvstvo predanosti, zahvalnosti i ljubavi prema Njemu. Negativna metafizika Jaspersova ne omogućuje nikakav pozitivni stav čovjeka prema Bogu.«⁹²

Egzistencija, koje prema Jaspersu ima samo u komunikaciji, ostaje bez komunikacije s onime što je njezin *izvor* (Ursprung) i *uporište* (Halt). Tako se može dati za pravo Badrovu kada iz ove vizure kritizira Jaspersa. Ono što ostaje je »tragika ljudske egzistencije«, ali se ne treba prepustiti *očaju*, već preostaje *amor fati*; prema Badrovljevoj interpretaciji, Jaspers smatra kako se »treba identificirati sa svojom sudbinom i na taj način transformirati očaj u mirnu i vedru rezignaciju«⁹³. Čovjek usvaja vlastitu sudbinu kao nešto po čemu postajemo »egzistencijalno« svjesnima sebe samih; vlastitu je prolaznost potrebno prihvatiti i s njom se pomiriti. U posvemašnjem neuspjehu egzistencije trebamo »iskusiti« istinski bitak. Dostatno je, kaže Jaspers, da Bog jest.⁹⁴

Božanstvo kao naš izvor, jest jedino vječno, mi nismo.⁹⁵ Takvo rezoniranje odbacuje Badrov. Što će čovjeku takvo božanstvo? »Da je Bog vječan, to spada na bit apsolutnog Bića. Ali mi tražimo vječnost života za sebe i za one koje ljubimo. Kakav zanos, kakvu zahvalnost i ljubav možemo osjećati prema Bogu, koji nam je dao duhovnu narav i duboku težnju za vječnošću, a konačno nas s uništenjem čitavog našeg bića degradira na nivo životinja. Tu apsurdnost ne možemo zamisliti. Bog ne ništi ono što po svojoj naravi vječno traje. On ne stvara paradokse i ne ostvaruje kontradikcije.«⁹⁶

Transcendencija je tako jalova zamjena za religijskog (napose kršćanskog) Boga koji spašava. Jaspersu, smatra Badrov, ostaje skrivena istina koja je prisutna u religiji.

»Jaspers potpuno ispravno shvaća filozofiju kao sistematsko traženje logosa u totalitetu i naše egzistencije, ali nije shvatio, da logos u bitku i u našoj egzistenciji pretpostavlja božanski Logos bez koga ne bi bilo logosa ni u totalitetu bitka, ni u našoj egzistenciji. U tome je tragika ovoga velikog duha, koji je, kao Augustin, Pascal i Kierkegaard tražio istinu, ali je, zbog nama nedokučivih razloga nije našao.«⁹⁷

⁹² *Isto.*

⁹³ *Isto*, str. 238.

⁹⁴ Usp. *PhG*, str. 33.

⁹⁵ Usp. npr. *Über meine Philosophie*, str. 345–346.

⁹⁶ *Teistički egzistencijalizam Karla Jaspersa*, str. 238.

⁹⁷ *Isto.*

Zaključak

Napetosti su između religijskog i filozofijskog vjerovanja trajne i nikada ne prestaju. Filozofijska vjera – za razliku od religijskog vjerovanja koje ima svoj izvor u objavi – kao vjera mislećeg pojedinca u svoje sposobnosti moguća je samo kao ostvarivanje individualnog jastva u mediju uma. Njezina je temeljna pretpostavka sloboda pojedinca egzistencije, osobito sloboda od autoriteta koji joj »serviraju« gotove zaključke. Religija ima drukčije shvaćanje autoriteta i slobode. Religijska vjera ima liturgiju kao vlastiti vrhunac, a filozofijska refleksiju.

Filozofijska vjera dopušta drukčije vjerovanje, ona uvažava činjenicu da i religijska vjera predstavlja mogućnost egzistencijalnog samoostvarenja. Ali, poradi svoje navezanosti na objavu, ona nije jednostavno spojiva s filozofijskim vjerovanjem, koje se ne vezuje ni za jedan izvanjski autoritet, već u slobodi pristupa svojoj transcendenciji.

Stoga borba filozofijskog i religijskog vjerovanja nikada nije borba dvaju neprijatelja, jer religija ostaje nešto što se filozofije »bitno tiče i drži je u nemiru«⁹⁸. Njihova je borba uvijek »borba u ljubavi«. Filozofija mora biti u dijalogu s religijom i ne može je nikako proglasiti neistinom, barem tako dugo dok je religija vjerna svome porijeklu, odnosno kada se filozofija nađe pred onim u religiji što se pokazuje kao neshvaćeno i neshvatljivo, ali istodobno kao presudno. Upravo je to »neshvatljivo, ali presudno« *zajedničko tlo* filozofijskog i objavljenog vjerovanja – *ono po čemu je svaka pojedina egzistencija došla sebi samoj*.

Filozofija se smatra uključenom u religijsku stvarnost ne kao temelj, već kao *pol*, suprotnost, bez koje nije moguće zamisliti ni samu religiju. Stoga se ove dvije stvarnosti susreću i ostvaruju zajedništvo kao »zajedništvo različitih komunicirajućih polova«⁹⁹. Zato, za Jaspersa *ista osoba ne može u isto vrijeme biti filozof i vjernik u religioznom smislu*. Svaka vjera mora uvažavati svoj vlastiti izvor i u isto vrijeme u komunikaciji dopuštati drugome da bude; religijski vjernik mora uvidjeti kako ono što je za njega apsolutno – Božja objava – nije očevidna i time obvezujuća za sve ljude i stoga nitko ne smije biti prisiljen prihvatiti je; dok s druge strane, onaj koji filozofijski vjeruje mora priznati kako objavljena vjera može biti »istina proizašla iz drukčijeg izvora, iako je on ne može razumjeti. Ako on izgubi smisao za vlastita ograničenja, njegov će ga misaoni polog dovesti do pretpostavljenog uvida kako je objava apsolutno nemoguća stoga jer je za njega nemoguća. On se mora oduprijeti ovoj napasti.«¹⁰⁰

⁹⁸ *PhG*, str. 71.

⁹⁹ *PhGaO*, str. 527.

¹⁰⁰ *PhGaO*, str. 533.

Objavljeno vjerovanje, isto kao i filozofijsko, može zato biti istina za pojedinog čovjeka. Iako su, prema Jaspersu, obje vjere neostvarive u istoj osobi, mnogi su im sadržaji zajednički: tako je prihvaćanje istinâ prisutnih u npr. biblijskim sadržajima stvar svake pojedine egzistencije, i one filozofijske i one religijske. Ne treba prihvatiti objavu da bi se filozofijski usvojilo biblijsku vjeru. Istina transcendencije (iako drukčije shvaćena) svijetli i religioznom i filozofirajućem čovjeku.

Ostaje, kao otvorena mogućnost komunikacije, nužnost *uzajamnog priznavanja* kao ravnopravne mogućnosti egzistencijalnog samoostvarenja: »Izvorno drukčiji načini života, i vjerâ koje uz njih idu, uistinu jesu uzajamno isključivi: oni ne mogu biti ostvareni u istome ljudskome biću. Ali oni se međusobno ne isključuju ukoliko se susreću u različitim ljudskim bićima. Svaka je egzistencija povijesna; svatko može biti najiskreniji u svojoj ljubavi za drugoga; svatko može znati kako između njega i drugoga postoji obuhvatna veza.«¹⁰¹

Jaspersovi prigovori (kršćanskoj) religiji, prema našem mišljenju, ne znače da on govori protiv Boga, već protiv ljudskog zahtjeva da se govori u ime Boga. On kritizira religijske autoritete koji sebe smatraju interpretatorima objave. Iz vizure filozofijske vjere, zahtjevi koje postavljaju religijske institucije izgledaju kao traženje poslušnosti ljudima, a ne poslušnosti božanstvu.

Ipak, moramo imati u vidu kako je Jaspers ovaj tekst napisao 1947. godine, a od tada je došlo do mnogih, čak i radikalnih promjena unutar teološke evaluacije drugih religija i pogleda na svijet kod pojedinih kršćanskih konfesija i Crkava. Iako su ranije nastupile u protestantskoj tradiciji, promjene su možda najočitije unutar Katoličke crkve, a nastupile su s Drugim vatikanskim saborom gdje Crkva po prvi puta, još uvijek skromno i oprezno, priznaje i uvažava »pozitivne« elemente kod drugih religija, kao i u ateizmu. Važno je i to da je Crkva nastupila kritički i prema sebi samoj, počevši uvidati i vlastite propuste i pogreške.¹⁰²

Čini nam se prigodnim ovdje ukazati na neke elemente kritike koju je *Paul Ricoeur*¹⁰³ izrekao na račun Jaspersovog odnosa prema religiji. Prema Ricoeuru, Jaspers religiji pristupa *ne s njezina vlastita tla, već je smješta u kontekst vlastite*

¹⁰¹ *PhGaO*, str. 536.

¹⁰² Usp. o tome osobito koncijske dokumente: »Unitatis Redintegratio« o ekumenizmu, »Nostra Aetate« o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama, te osobito »Gaudium et Spes« o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, IV. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

¹⁰³ Usp. Paul RICOEUR, »The Relation of Jaspers' Philosophy to Religion«, u: *Philosophy of Karl Jaspers*, str. 611–642.

filozofije, »novo problematično područje metafizičke dimenzije stvarnosti«¹⁰⁴ i tako je interpretira. Čini nam se kako ova Ricoeurova opaska ispravna. Takav Jaspersov pristup stvarnosti religije ima dvostruku posljedicu: *pozitivnu*, kada on ispravno kritizira autoritarnost i isključivost prisutnu u (nekim) religijama (što Ricoeur naziva »religijskom pretenzijom«), i negativnu, jer Jaspersova kritika religije, prema Ricoeuru, ne dolazi ustvari do *biti onog religioznog* (nazvanoj »religijskom intencijom« ili nakanom). Jaspers, smatra Ricoeur, nikada ne dolazi do kategorije »spasenja« koja je imanentna religiji, već ostaje u kategorijama »spekulacije«. Kod Jaspersa na mjesto spasenja (koje posreduje religija) dolazi spekulacija, što je i izvor trajne napetosti između religije i filozofije.

Summary

RELATION BETWEEN »PHILOSOPHICAL FAITH« AND REVEALED RELIGION IN KARL JASPERS' PHILOSOPHY

The article analyses Jaspers' idea of »philosophical faith« and its relation to religion. Although he has written no book explicitly dealing with the philosophy of religion, his philosophy can, in a certain way, be characterised as »Religionsphilosophie«. Jaspers' philosophy is not a Christian philosophy, but it is obvious that there is a certain analogy between Christianity and his philosophical faith. »Philosophical faith« is one of Jaspers' key philosophical concepts. It is a »third way« between the exclusivity of religion and science.

Because it does not want to be confessional »Creed«, and considers itself an appeal for human freedom, philosophical faith cannot be confessed in defined statements, but it can be declared in propositions – »contents' of philosophical faith«. There are five of them: »God is«; »there is an unconditional imperative«; »man is finite and imperfect«; »man can live in God's guidance«; »the world has infinitesimal existence between God and existence«.

These propositions are not compulsory knowledge, but rather each of them has its own source in a fundamental experience of »Existenz« – they are source of man's freedom. Because of that, they are, in Jaspers' view, in opposition to confessional religions. Therefore, as a consequence of this opposition, the relationship between philosophy and religion can be described as a »struggle«: philosophical faith fights against the claim for exclusivity in religions, and for true »biblical religion« (in Jaspers' view).

Biblical religion (integrated in philosophical faith) is much more than ecclesiastic Christianity which Jaspers explicitly rejects. In Christianity the substance of faith is regarded as absolute, exclusive truth. In philosophical faith truth is hidden and man is free from religious dogmas.

Keywords: Karl Jaspers, critique of religion, philosophical faith, religious faith, Existence, Transcendence.

¹⁰⁴ Isto, str. 620.